

Leonard Pon – Vladimir Karabalić – Sanja Cimer (ur.)

Aktualna istraživanja u primijenjenoj lingvistici

Zbornik radova s 25. međunarodnog skupa HDPL-a
održanog 12. – 14. svibnja 2011. u Osijeku

Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku
Osijek, 2012.

Branko Kuna, Domagoj Kostanjevac

Politički korektna komunikacija

Politička korektnost predmetom je politoloških, socioloških, ali sve više i lingvističkih rasprava u kojima se ponekad smatra sinonimom za eufemizme u političkom diskursu. Međutim, ona nije ograničena samo na politiku, već je u svim sferama života, dio je javne i privatne komunikacije, a izbjegavanje (svjesno ili nesvjesno) uporabe politički korektnih iskaza često za sobom povlači sankcije, službene i/ili neslužbene. Politička je korektnost, od jednopartijskih društava, u kojima je podrazumijevala *biti na liniji*, preko društvenih pokreta za građanska prava te feminističkih pokreta do danas, doživjela pohvale i kritike te je postala nezaobilazni dio javne komunikacije, pogotovu one koja se odnosi na politiku i međunarodne odnose. Zadaća je ovoga rada bila analizirati politički korektno iskaze u hrvatsko-slovenskim odnosima u posljednje tri godine s pragmalingvističkog stajališta, tj. uočiti i analizirati kako *zatopljavanje* i *zahlađenje* u hrvatsko-slovenskim odnosima utječe na promjene i inovacije na jezičnom planu. Analiza ukazuje na dva pragmatička učinka – manipulaciju (postiže se preoznačivanjem i perifrazom) i ublažavanje (postiže se litotom i modificiranjem, ironijom te kršenjem kognitivnih principa SREDIŠNJE-ISPRED-PERIFERNOG i RELEVANTNO-ISPRED NERELEVANTNOG).

Ključne riječi: politička korektnost; politički diskurs; litota; perifraza; modifikacija; manipulacija.

1. Politička korektnost

Politička je korektnost ime koje se opire jasnom određenju. Razlog je tomu i činjenica što je ono postalo funkcionalno i u svakodnevnim razgovorima. U krajnjim shvaćanjima njime se označuje govor u skladu s političkom usmjerenošću i odanosti političkim idejama te tako postaje moćan alat dominacije, nerijetko je predmet ismijavanja, a kao pejorativan izraz rabe ga pojedinci u kritici tema o kojima se u javnosti nerado govori. Politički korektni iskazi znaju biti okidač za rasprave i sporove u društvu jer su riječi oduvijek bili vjesnici prekida s tradicijom i prijašnjim shvaćanjima. Tako preporuke da se u javnoj komunikaciji u Australiji i Ujedinjenom Kraljevstvu vremensko označivanje *Before*

Christ/Anno Domini (prije/poslije Krista) zamjenjuje politički korektnim iskazima *Before Common Era/Common Era* (prije/poslije nove ere), kako se ne bi povrijedilo građane koji nisu kršćani, sve više potiču rasprave i izvan tih država.

Spolsky i Lambert (2009: 454) političku korektnost određuju kao izbjegavanje šovinističkoga i rasističkog jezika te riječi i iskaza koji obilježuju rasne ili religijske skupine te izražavaju predrasude na temelju roda, a političku korektnost uzimaju i kao kriterij za određivanje što je dobar, a što loš jezik. Istodobno taj pojam izričito zabranjuje verbalnu marginalizaciju pojedinih društvenih skupina ili slojeva te podrazumijeva njihovo potvrđivanje u jeziku kao ravnopravnih sudionika u javnoj komunikaciji (Škiljan 2000: 109). Politička korektnost neodvojivo je vezana uz pojam eufemizama (i disfemizama kad je riječ o političkoj nekorektnosti). U ovom radu politička korektnost predstavlja svojevrs-tan novi sinonimični izraz za eufemizme, a razlika je između eufemizma i političke korektnosti „samo u specijalizaciji drugog izraza u političkom diskursu“¹ (Kuna 2005: 169). Za politički korektno iskaze (kao i za eufemizme) bitna je teorija obraza² – njihovom se uporabom izbjegava mogući gubitak vlastitog ili tuđeg obraza i na taj se način prenosi neugodna poruka bez sankcija prema pošiljatelju.

Pojmu političke korektnosti prethodio je izraz *correct opinion* – ‚ispravno mišljenje‘, koji je prema Perry (1992) upotrijebljen u jednoj raspravi o akademskim slobodama kao suprotnost govoru mržnje. Izvorišno je značenje pojma politička korektnost negativno,³ tj. ironično jer se njime označavalo pripadnike komunističke partije koji su se slijepo i bespogovorno držali partijskih dogmi, tj. bili su na crti, liniji – *correct*

¹ Sušac (2006: 669-670) se ne slaže s time i smatra da možda ne bi trebalo poistovjećivati političku korektnost u jeziku s eufemizmima jer „eufemizmi su kao tropi u prvom redu stilski i pragmatolingvistička činjenica, gdje je odabir pojedinoga jezičnog rješenja najčešće uvjetovan situacijskim kontekstom i gdje oba izraza paralelno egzistiraju. Kod političke korektnosti u pitanju je, kako je pokazano, ideološki motivirano preskribiranje jednoga jezičnog izričaja uz proskribiranje drugoga.“ Ovak se rad priklanja stajalištu da politički korektan izraz ne mora nužno biti eufemizam, ali i da su u velikoj mjeri u javnom jeziku eufemizmi i politički korektni izrazi bliskoznačni.

² Obraz je vlastita slika o sebi u javnosti, pri čemu negativan obraz označuje potrebu da se bude nezavisan i slobodan, a pozitivan obraz potrebu da se bude prihvaćen i voljen kao dio grupe (Yule 1996).

³ Zbog izvorišno negativnog značenja Anđel (2001: 21) predlaže naziv „jezična uljudenost“.

lineism. Pojam postaje sve češći u brojnim građanskim pokretima za ljudska prava tijekom 60-ih i 70-ih godina 20. stoljeća, posebno među američkim ljevičarskim aktivistima. Među njima se ističu feministički pokreti koji su 70-ih godina pokrenuli tzv. jezični rat zalažući se za zamjenjivanje seksističkih riječi prikladnijima, u početku se posebno usmjerujući na zamjenice i titule.⁴ Politička se korektnost počinje usmjeravati na izbjegavanje diskriminacije i to s obzirom na dob, spol, tjelesna obilježja, rasu, porijeklo, osobni status, religiju, jezik, seksualne sklonosti, pripadnost određenoj kulturi. Za postizanje toga potrebno je poštivanje mjera, propisa, zakona i govornih kodova (*speech codes*). Kao govorni kodovi mogu se istaknuti smjernice za neseksistički jezik na američkim sveučilištima, tzv. jezik oslobođen roda (Cameron 1995). U politički korektnim iskazima očituje se jezični moralizam – u SAD-u to su poznati izrazi kao *African American*, *Asian American*, jezični meliorizam – npr. umjesto *kemijsko i biološko oružje* upotrebljava se naziv *nekonvencionalno oružje* i jezični dogmatizam u kojem se posebno ističe manipulacija jezikom, stvaranje stereotipa i dramatizacija – npr. umjesto riječi *rasizam* (*rasizam* koji je posebno bio i jest izražen u SAD-u) rabi se korektnija riječ *nativism* (Mance 1998).

Unutar konteksta, tj. uporabom određeni izraz dobiva svoje konotativno, politički korektno značenje. Kontekst nije lagano odrediti. Pri definiranju konteksta potrebno je uzeti u obzir društvene i psihološke odrednice svijeta koje utječu na jezičnu uporabu, kontekst uključuje uvjerenja i pretpostavke govornika o vremenskim, prostornim i društvenim okolnostima, prijašnje, trenutne i buduće radnje, jezične i nejezične, te koliko oni koji sudjeluju u društvenoj interakciji imaju znanja o svijetu i koliko pozornost posvećuju komunikaciji (Levinson 1983). Wodak i de Cillia (2009) govore o 4 razine konteksta: jezičnom unutarnjem kontekstu, intertekstualnom i interdiskursivnom odnosu među izrazima, tekstovima, žanrovima i diskursima, izvanjezičnim socijalnim/sociološkim varijablama i institucionalnim okvirima specifičnog konteksta ili situacije, širim sociopolitičkim i povijesnim kontekstima. Vrlo je teško donijeti apstraktni model konteksta koji bi odredio stalne jednoznačne determinante koje bi bile podjednako primjenjive na bilo koji

⁴ Borba je bila toliko uspješna da ju je David Crystal označio kao jedan od najuspješnijih primjera preskriptivizma (Cameron 1995: 118).

konkretna jezični akt. Najučinkovitiji model konteksta trebao bi sadržavati opsežan popis virtualnih odrednica, tada bi se u konkretnim slučajevima iz tog popisa birale one odrednice koje su najprikladnije ostvarenoj izmjeni jezičnih poruka (Škiljan 2000).

2. Politička komunikacija

Budući da se ovaj radi bavi političkom korektnošću u hrvatsko-slovenskim odnosima, a diskurs kojim se odvija prenošenje poruka sudionika tih odnosa jest politički, nužno je ukratko reći nešto o političkoj komunikaciji. Ona predstavlja svrhovitu komunikaciju o politici, a ne obuhvaća samo komunikaciju kojom se služe politički akteri već i komunikaciju koju prema političarima upućuje javnost, tj. publika⁵, a pronalazi se i u raznim oblicima medijske rasprave o politici (McNair 2003). Jezik političke komunikacije predstavlja znakovni podsustav koji je određen svojim referencijalnim uporištem (područje političkog djelovanja komunikacijske zajednice) i socijalnim supstratom (političarima, ali i ostalima koji sudjeluju u komunikaciji). Postoji semantički i pragmatički vid jezika političke komunikacije. Pod semantičkim vidom misli se na sadržaje koji se stvaraju unutar političkog djelovanja, a pragmatički vid jezika političke komunikacije tiče se odnosa u koji stupaju govornik i slušatelj, nije bitno što se kaže, već što se s iskazanim sadržajem čini – bitni su ilokucijska snaga iskaza i perlokucijski učinak (Pupovac 1990). Disciplina koja proučava jezik političke komunikacije, tj. politički diskurs jest politička lingvistika, njezin razvoj počinje nakon Drugog svjetskog rata zahvaljujući promidžbi u nacističkoj Njemačkoj, ali i promidžbi neposredno nakon rata zbog zahlađenja odnosa između SAD-a i SSSR-a (Wodak, de Cillia 2009).

3. Politička korektnost i hrvatsko-slovenski odnosi

Građu za ovaj rad čine članci u novinskim i elektroničkim medijima o hrvatsko-slovenskim odnosima (v. izvore). Zadaća je ovoga rada analizirati politički korektnost iskaza u hrvatsko-slovenskim odnosima u posljednje tri godine s pragmalingvističkog stajališta, tj. uočiti i analizirati

⁵ O razlici između javnosti i publike više u Jantol 2004.

kako *zatopljavanje* i *zahlađenje* u hrvatsko-slovenskim odnosima utječe na promjene i inovacije na jezičnom planu.

Dva su događaja potaknula izrazito povećanje broja novinarskih izvještaja o hrvatsko-slovenskim odnosima te izrazitu dinamiku na jezičnom planu – to su neriješeni granični spor između Slovenije i Hrvatske te slovenska blokada hrvatskih pristupnih pregovora. U vezi s graničnim sporom, u građi smo uz taj izraz pronašli još tri: *granično pitanje*, *granični problem* i *granični prijevor*. Uporaba četiriju različitih leksema, s manjim razlikama u značenju, koji se odnose na isti izvanjezični entitet nije slučajna, a razlike u uporabi odnose se na onoga tko rabi te lekseme te što se njima želi postići⁶ i kakvu političku stvarnost⁷ stvoriti. Iz korpusa smo izdvojili sljedeće:

(1) „Inzistirat ćemo na principijelnosti jer najbolje je da naš **spor** riješi taj sud pred kojim će obje zemlje iznijeti svoje argumente, a mi smo spremni prihvatiti svaku smislenu odluku, naglasio je Sanader.“ (GS, 2. 3. 2009., str. 2)

(2) „Kazao je to posebni savjetnik za proširenje češkog predsjedništva EU-a Erhard Busek. On smatra da bi hrvatsko-slovenski **granični prijevor** trebalo riješiti pregovorima.“ (HTV, 20. 4. 2009.)

(3) „Slovenski ministar vanjskih poslova Samuel Žbogar izjavio je da Slovenija u principu podupire inicijativu povjerenika (za proširenje EU) Ollija Rehna za rješavanje **pitanja** međudržavne granice s Hrvatskom pomoću medijacije...“ (GS, 9. 3. 2009., str. 6)

(4) „Nema, naime, nikakva razloga da se EU prema sudu u Haagu odnosi na jedan način, a da se u rješavanju **graničnih problema** između Hrvatske i Slovenije postupa prema drugim kriterijima.“ (JL, 9. 3. 2009., str. 20)

Iskaze *spor* i *prijevor* podjednako upotrebljavaju hrvatski i slovenski političari, kao i strani dužnosnici koji sudjeluju u njegovu rješavanju, izraz *pitanje* najčešće rabe hrvatski i slovenski političari, a *problem*

⁶ Učinci medijskih tekstova proizlaze iz raznih semiotičkih sredstava, od kojih su mnoga lingvistička. Njihov je učinak djelomično povezan i s onima koji šalju takve poruke, npr. novinari. Bitan je pri tom izbor različitih leksema za isti izvanjezični entitet – izabrani leksem uporabljen u određenom kontekstu može imati određene semantičke implikacije, tj. konotacije tih leksema proizlaze iz konteksta (više o tom u Šarić 2010).

⁷ Brian McNair (2003: 19-20) govori o trima kategorijama političke stvarnosti. To su objektivna politička stvarnost koja obuhvaća političke događaje kako se doista zbivaju, subjektivna politička stvarnost koja označuje stvarnost političkih događaja kako ih percipiraju akteri i građani te konstruirana politička stvarnost koja označuje događaje kako su popraćeni u medijima te je presudna za oblikovanje subjektivne stvarnosti.

najčešće rabe novinari – razlog tomu jest u konotacijama koje ti leksemi donose, tj. u njihovoj ilokucijskoj snazi i mogućim perlokucijskim učincima. Izraz *pitanje* ima pozitivne konotacije i time je on politički korektan iskaz, on stvara subjektivnu stvarnost, iskazi *spor* i *prijepor* neutralno se odnose na nastalo stanje, a to je nesuglasje između dviju strana i time su oni ortofemizmi (stvaraju objektivnu stvarnost) jer su vrijednosno neutralni te formalniji i izravniji od politički korektnog iskaza, tj. eufemizma *pitanje*, a upravo tako D. Cameron (1995) i P. J. Chamizo Domínguez (2009) određuju ortofemizam i razlikuju ga od eufemizma, dok je s iskazom *problem* situacija složenija. Naime, iskaz *problem* ima negativne konotacije i zbog tih negativnih konotacija može se označiti kao disfemizam, tj. politički nekorektan iskaz, ali uzevši u obzir kontekst, tj. da je složenost hrvatsko-slovenskih odnosa oko granice postala problem za obje države, može se zaključiti da taj leksem izravno ukazuje na pravo stanje stvari, njime se stvara objektivna stvarnost, zbog čega se može označiti i kao ortofemizam, pa se leksem *problem* nalazi između ortofemizma i disfemizma, a kakav će biti njegov perlokucijski učinak, tj. hoće li biti shvaćen kao ortofemizam ili disfemizam, ovisit će o subjektivnim osobinama primatelja poruke te izvanjezičnim okolnostima.

Slovenska blokada hrvatskih pristupnih pregovora, osim što je povećala diplomatsku aktivnost i dovela uzajamne odnose u nezavidnu situaciju, izrazito je povećala aktivnost i na jezičnom planu. Leksem *blokada* postao je jezični tabu kod kojeg je, prema Pasini (2003), tabuizirana forma, odnosno riječ, no postoje i tabui kod kojih je tabuiziran sadržaj (predmet, radnja, situacija). Međutim, kod jezičnih tabua nije uvijek jasno je li tabuiziran samo jezični izraz ili je ipak i sadržaj tabuiziran. Iz korpusa smo izdvojili sljedeće primjere u kojima se izbjegava spominjanje izraza *blokada*:

(5) „**Odlučiti da se** članstvo Hrvatske u NATO-u **odgodi**, bilo bi na štetu interesa Slovenije, navodi Kacin.“ (GS, 29. 1. 2009., str. 6)

(6) „Veleposlanik Slovenije gotovo je četrdeset minuta objašnjavao razloge zbog kojih je njegova vlada odlučila **staviti veto** na otvaranje predviđenih poglavlja.“ (www.jutarnji.hr/eu-osudio-slovensku-blokadu/280473/, 20. 8. 2010.)

(7) „...Slovenija **neće dati privolu** na otvaranje i zatvaranje ukupno 11 poglavlja na pristupnoj konferenciji EU-a s Hrvatskom u petak, javljaju u četvrtak sloven-

ski mediji.“ (www.jutarnji.hr/slovenski-mediji--hrvati-su-sami-krivi-jer-su-kalkulirali/280353/, 20. 8. 2010.)

(8) „Hrvatska bi na predstojećoj Međuvladinoj konferenciji o pristupanju, koja je predviđena za sljedeći tjedan, 30. listopada, mogla otvoriti pet i zatvoriti dva poglavlja, ako do tada **stigne pristanak** Slovenije, doznaje se u srijedu iz diplomatskih izvora.“ (www.jutarnji.hr/ceka-se-pristanak-slovenije-za-nastavak-pregovora/264087/, 20. 8. 2010.)

(9) „Rekao je to premijer Ivo Sanader nakon redovitih konzultacija s predsjednikom Mesićem, na kojima su razmatrali **situaciju** sa Slovenijom.“ (HTV, 18. 4. 2009.)

(10) „Hrvatska se pripremila za **prijelazna razdoblja i derogacije**.“ (HTV, 23. 2. 2010.)

(11) „Ne radi se o blokadi, nego o **procesu usklađivanja tog pitanja**, a još nismo postigli točku u kojoj bismo imali rješenje, rekao je Žbogar u nedjelju za Slovenski radio...“ (GS, 21. 12. 2009., str. 5)

(12) „Dodaje se i kako ne postoji slovenska ‚blokada‘ pregovora, nego Hrvatska **ima teškoća s ispunjavanjem uvjeta** organizacije u koju želi ući.“ (www.jutarnji.hr/slovenija--mi-vas-ne-blokiramo--vi-niste-ispunili-unijine-uvjete/26574-7/, 20. 8. 2010.)

Analizirajući te primjere, uočavaju se dva dominantna načina tvorbe politički korektnih iskaza za leksem *blokada* – to su perifraza – od (5) do (8) – te preoznačivanje – (9) i (10). Perifraza je opisno imenovanje koje se temelji na različitim asocijativnim vezama s tabuom, dok kod preoznačivanja riječ dobiva drugo značenje bez izravne veze s referentom (Kuna 2007). Tim se postupcima ostvaruje bitna odrednica politički korektnog izraza, a to je zamagljivanje sadržaja, koje nikad ne može biti potpuno (Valentine 1998), omogućuje se konceptualizacija zabranjene stvarnosti na način da se ta stvarnost slabi uporabom politički korektnog iskaza, tj. eufemizma (Casas Gómez 2009). Za primjere (5) – (8) bitne su i implikature – u (5) se iskazom *odlučiti odgoditi* implicira da to nije nikakva blokada, već samo ‚odgoda koja je privremena i uobičajena‘, u (6) iz iskaza *staviti veto* proizlazi implikatura ‚zakonitosti‘, čime se pokušavaju legalizirati slovenski postupci, a u (7) i (8) implicira se ‚moć‘ koju Slovenija ima, tj. da o njoj ovisi hoće li Hrvatska uspješno nastaviti pregovore. Funkcija implikatura jest skretanje pozornosti s tabuiziranog izraza *blokada* opterećenog negativnim konotacijama na iskaze s manje (*odgoditi, veto*) ili bez takvih

konotacija (*privola, pristanak*). Tabuizirani se izraz *blokada* ipak izravno spominje, a pošiljatelji su tih poruka slovenski političari koji njima pokušavaju poboljšati vlastitu sliku o sebi u javnosti i to uporabom reprezentativa⁸, što je vidljivo u (11) i (12) u kojima se nepostojanje blokade predstavlja kao činjenica - uporabom sintagme široka značenja u (11) – *proces usklađivanja* te stavljanjem iskaza *blokada* u navodnike u (12). Primjeri (11) i (12) potvrda su jezične manipulacije i iskripljavanja istine te pokušaj stvaranja konstruirane, a zatim i subjektivne stvarnosti.

Novija događanja u hrvatsko-slovenskim odnosima, posebno ona vezana uz prodaju trgovačkog lanca Mercator, imale su utjecaj i na jezičnom planu. Ono što je zanimljivo jest da se u javnom komunikacijskom prostoru javljaju i politički nekorektni iskazi koji su ipak rjeđi, ponajprije zbog kontrolnih mehanizama provjere usklađenosti poruke s eksplicitnim i implicitnim normama komunikacije, a čije bi kršenje trebalo dovesti do sankcija za pošiljatelje takvih poruka (Škiljan 2000). Postavlja se pitanje zašto se onda pojavljuju politički nekorektni iskazi. Razglobom primjera vezanih uz hrvatsko-slovenske odnose uočava se svojevrsna militarizacija leksika na način da se rasprava prenosi u domenu rata, tj. političko-gospodarski odnosi konceptualiziraju se kao rat, pa se tako govori o *novom balkanskom trgovačkom ratu*, poziva se na *okupljanje snaga*, na *okupljanje domoljubne kontraofenzive* koju izvodi *cijela vojska*, donosi se *strategija obrane Mercatora* kao *nacionalnog interesa Slovenije*, a Agrokorova ponuda za kupnju Mercatorovih dionica naziva se *neprijateljskim preuzimanjem*.

(13) „**Novi balkanski trgovački rat** je počeo...“ (www.jutarnji.hr/nakon-sto-je-agrokor-najavio-da-zeli-preuzeti-mercator--iz-slovenije-stize-ponuda-za-konzum/929411/, 20. 4. 2011.)

(14) „Kako Todoricev Agrokor ne bi ušao u Mercator, slovenska poduzeća pozvana su da **okupe snage**...“ (danas.net.hr/novac/page/2011/03/04/0024006.html/, 20. 4. 2011.)

(15) „Prema njihovu mišljenju **strategija obrane Mercatora** podijeljena je u najmanje tri dijela...“ (www.business.hr/hr/Kompanije/Vijesti/Istjece-rok-za-Mercator-Slovinci-smisljaju-kako-minirati-Agrokor/, 20. 4. 2011.)

⁸ Yule (1996: 53) definira reprezentative kao one vrste govornih činova koji utvrđuju ono za što govornik vjeruje ili pak ne vjeruje da je slučaj.

(16) „**Domoljubna kontraofenziva** koju je na vlasnika Agrokoru u susjedstvu izvela **cijela vojska**, od seljaka do ministara...“ (www.business.hr/hr/Komentari-i-analize/Kompanije/Vise-se-ne-moze-reci-da-Slovinci-ne-vole-Hrvate-ne-vole-samo-Todorica/, 20. 4. 2011.)

(17) „... i već su u startu pojedini ministri njegov pokušaj ulaska u Mercator okarakterizirali kao **neprijateljsko preuzimanje**.“ (www.business.hr/hr/Kompanije/Preuzimanja-i-spajanja/Todoric-za-Mercator-ponudio-24-eura-vise-i-police-u-Konzumu, 20. 4. 2011.)

(18) „Sasvim je sigurno da je jedan od naših **nacionalnih interesa** da imamo trgovački lanac kojim se u zemlji i inozemstvu plasiraju proizvodi naše prehrambeno-prerađivačke industrije, kazao je Pahor...“ (www.index.hr/vijesti/clanak/pahor-izbjegao-pitanje-o-agrokorovoj-kupnji-mercatora-o-tome-ce-odluciti-regulatori/539534.aspx/, 20. 4. 2011.)

„Militarizacija“ leksika služi kao svojevrsna hiperbola kojom se izrazito uzvisuje objekt hiperboliziranja - Mercator koji tako postaje nacionalni simbol koji treba obraniti, a perlokucijski su učinci pobuđivanje nacionalnih osjećaja te prikazivanje druge strane, tj. Agrokoru kao neprijatelja u tom ratu⁹. Takav stil opravdava i uporabu politički nekorektnih iskaza¹⁰ – *minirati, pokopati poljoprivrednu i prehrambenu industriju, uzeti kruh iz ruku*.

(19) „Istječe rok za Mercator, Slovenci smišljaju kako **minirati** Agrokor.“ (www.business.hr/hr/Kompanije/Vijesti/Istjece-rok-za-Mercator-Slovinci-smisljaju-kako-minirati-Agrokor/, 20. 4. 2011.)

(20) „Odluka da prezadužena Pivovarna Laško ipak stopira prodaju gotovo četvrtine trgovačkog lanca pokopala je i posljednje nade Ivice Todorića, kojega su već u startu optužili da na teritorij Slovenije dolazi s neprijateljskim namjerama i željama da **pokopa poljoprivrednu i prehrambenu industriju** ,dežele' i **uzme kruh iz ruku** tamošnjim seljacima.“ (www.business.hr/hr/Komentari-i-analize/Kompanije/Vise-se-ne-moze-reci-da-Slovinci-ne-vole-Hrvate-ne-vole-samo-Todorica/, 20. 4. 2011.)

⁹ U ratu je označavao pravi ratni sukob ili bio uporabljen za konceptualizaciju neke druge domene (politike, gospodarstva, međunarodnih odnosa), bitno je tko je označen agresorom, a tko žrtvom, a svakom ratu uvijek prethodi rat riječima ili oživljavanje „verbalnih utvara“ (više o tom u Bugarski 2001).

¹⁰ Leksemi koji izravno upućuju na rat u političkom i medijskom diskursu češće se izbjegavaju (čime su ti primjeri politički nekorektnih izraza svojevrsno odstupanje od normi komunikacije), a umjesto njih rabe se metafore i eufemizmi čiji je cilj zamagliti stvarnost i *humanizirati* rat, što su u svojim radovima pokazali C. Velica (2003) i G. Lakoff (1991).

Politički korektni iskazi koji se mogu pronaći u izvještavanju o Mercatoru tvoreni su pomoću litote i modificiranja. Na taj se način ne iskrivljuje istina (modificiranjem u javnoj komunikaciji može se manipulirati javnošću jer se želi relativizirati ono što je javnosti poznato, ali ovdje to nije slučaj), već je njihov pragmatički učinak omekšavanje, ublažavanje istine, želja za izbjegavanjem sankcija zbog uporabe izraza s negativnim konotacijama u javnoj komunikaciji te izbjegavanje neugode koju takvi iskazi potencijalno donose. Pošiljatelji su tih poruka novinari, a iz prikupljene građe izdvajamo sljedeće:

(21) „Slovenska politika **nije sklona** ulasku Agrokora u Mercator...“ (www.business.hr/hr/Kompanije/Vijesti/Agrokorovi-financijeri-svjesni-visokog-rizika-preuzimanja-Mercatora/, 20. 4. 2011.) – ,protiv ulaska je’

(22) „Ljubljanski list Dnevnik navodi da je slovenski politički vrh **nenaklonjen** preuzimanju Mercatora...“ (www.business.hr/hr/Kompanije/Vijesti/Izbor-Agrokora-kao-investitora-u-Mercator-bio-bi-pogresan/, 20. 4. 2011.) – ,protiv preuzimanja je’, ,odbija preuzimanje od strane Agrokora’

(23) „Ministrova poruka dolazi nakon **prilično neprijateljskog** stava vlade na Todorićevu namjeru kupovine Mercatorova udjela.“ (www.index.hr/vijesti/clanak/santini-bilo-bi-dobro-za-hrvatsku-da-todoric-kupi-mercator/541907.aspx/, 20. 4. 2011.)

Ironija je česta u javnoj riječi, pogotovo kad se pokušava izraziti poruga, ali i izrazito neslaganje s nečijim postupcima ili sumnjivim karakternim osobinama, ali na neizravan način. Colston i O’Brien (2000) pokazali su da je verbalna ironija uporabljena u situacijama koje su nezgodne i osjetljive (*unhappy situations*), za razliku od doslovnih izraza, poželjna, pozitivna i očekivana. Pragmatički učinci koji proizlaze iz ironije jesu humor, kritika i zaštita pošiljatelja poruke (ironični izrazi pružaju veću zaštitu pošiljatelju poruke nego doslovni, što je i cilj pri uporabi politički korektnih iskaza), a ti se učinci u slučaju ironije temelje na kontrastu između tvrdnje i stvarnosti, tj. između onog što je rečeno i onoga o čemu je doista riječ. Pri tome pošiljatelji poruka trebaju voditi računa o razmjeru kontrasta jer što je veći kontrast, to je i izraženija kritika koju upućuje pošiljatelj, a manja je zaštita govornika:

(24) „Na prijamu u španjolskom veleposlanstvu, kada su slovenske karte glede teritorijalnih pretenzija već bile otvorene, njegova ekscelencija Milan Orožen Adamič na istu temu krenuo se ,šaliti’ s jednim svojim znancem rekavši kako ,Istra do 1945. nikada nije bila Hrvatska““. (GS, 4. 11. 2009., str. 6)

(25) „Granični prijelaz Plovanija, odnosno most koji razdvaja Sloveniju i Hrvatsku, bio je mjesto još jedne **živopisne političko-medijske igre** u organizaciji udruge Zavod 25. lipnja 1991. kojoj je na čelu bivši potpredsjednik slovenske Vlade Marjan Podobnik.“ (www.jutarnji.hr/specijalci-zaustavili-slovenske-nationaliste/248151/, 20. 8. 2010.)

(26) „**Osebujni car** ekstremne desnice Zmago Jelinčić u javnost je izišao s još jednom u nizu protuhrvatskih provala.“ (HTV, 10. 4. 2009.)

U (24), kako bi se dodatno naglasilo da je riječ o ironiji, politički korektan iskaz *šaliti se* stavlja se u navodnike. U (25) ublaženi iskaz *živopisni* zamjenjuje doslovan *sramotni, problematični*. U (26) kao leksički indikator ironije javlja se pridjev *osebujni* jer *car* implicira nekoga tko je uzvišen i ponaša se dostojanstveno, a tim se leksičkim indikatorom ironizira leksem *car* i stvara druga implikatura – ‚taj je političar učinio nešto loše i neprimjereno javnom prostoru’. Ironijom se, kao i kod litote i modificiranja, postiže omekšavanje, ublažavanje istine, a ne manipulacija, ali je razlika u tome što je pri ironiji veći kontrast između tvrdnje i stvarnosti, time je veća i kritika (iz primjera litote i modificiranja koje smo naveli uopće ne proizlazi kritika), ali je manja zaštita pošiljatelja poruke, te upravo zato pošiljatelji tih poruka rabe ironiju – ona im omogućuje zaštitu od sankcija zbog mogućih kršenja normi, ali im omogućuje i izražavanje neslaganja s određenim postupcima i javnim osobama.

U politički korektnim iskazima, tj. eufemizmima u političkom diskursu marginalni dio određenog pojma biva istaknut u svrhu zamjenjivanja cjeline ako ta cjelina ima negativne konotacije, čime se postiže učinak ublažavanja bitan za politički korektne iskaze. Na taj se način krše kognitivna načela SREDIŠNJE-ISPRED-PERIFERNOG i RELEVANTNO-ISPRED-NERELEVANTNOG (Gradečak-Erdeljić 2005), poput:

(27) „Slovenija traži **iscrtavanje** granice prema načelu pravičnosti.“ (HTV, 10. 3. 2009.)

(28) „Neslužbeno se doznaje da u Rehnovu prijedlogu stoji da se pitanje granice riješi ad hoc arbitražom do kraja godine. Granicu bi **crтали** međunarodni pravnici u petočlanoj komisiji.“ (HTV, 14. 4. 2009.)

U tim je primjerima riječ o određivanju spornih dijelova granice između Hrvatske i Slovenije, a konačni dogovor značit će određen gubitak teritorija koji žele ili za jednu ili za obje strane. Ističe se periferni dio

dogadaja – crtanje granice, koje označava sam kraj tog procesa kad je već sve dogovoreno, a središnji dio, tj. politički dogovor kojim će jedna od država ili obje izgubiti dio željenog teritorija ne spominje se iz pragmatičkih razloga, tj. zbog toga što ima negativne konotacije.

4. Zaključak

Poruke u javnoj komunikaciji moraju biti prihvatljive svima ili većini, a politički korektni iskazi zbog toga se nameću kao logičan izbor jer je njihov cilj zamagliti značenje, ublažiti stvarnost i neugodnu istinu te izbjeći negativne konotacije koje doslovni izraz nosi. Dva se pragmatička učinka, koji se ističu u analiziranim primjerima, mogu uočiti – manipulacija i ublažavanje. Manipulacija se u analiziranim primjerima javlja pri uporabi različitih leksema za isti izvanjezični entitet (*granični spor, prijepor, pitanje, problem*), izbjegavanju spominjanja tabuiziranog izraza perifrazom (*odlučiti odgoditi, staviti veto*) i preoznačivanjem (*prijelazno razdoblje*), pri čemu su bitne i implikature koje ti politički korektni iskazi sadržavaju. Kad se tabuizirani iskaz *blokada* izravno spominje, manipulacija najviše dolazi do izražaja jer se niječe stvarnost na koju se taj iskaz odnosi, a istodobno pošiljatelj poruke, uporabom reprezentativa, poboljšava vlastitu sliku o sebi u javnosti. Ublažavanje se postiže uporabom litote (*nije sklona*) i modificiranja (*prilično neprijateljski stav*), ironije (*osebujni car, živopisna političko-medijska igra*), pri čemu je u ironiji izraženija kritika koju iznosi pošiljatelj poruke, te kršenjem kognitivnih načela SREDIŠNJE-ISPRED-PERIFERNOG i RELEVANTNO-ISPRED-NERELEVANTNOG (*iscrtavanje granice*). Politički nekorektni iskazi (*pokopati poljoprivrednu i prehrambenu industriju*) rjeđi su, a u analiziranim je primjerima njihova uporaba opravdana „militarizacijom“ leksika, tj. konceptualiziranjem političko-gospodarskih odnosa kao rat (*novi balkanski trgovački rat, strategija obrane Mercatora*).

Literatura

- Anđel, Dinka (2001). Je li uljudnije biti djelatnik ili smetlar?. *Dometi* 11.1-4: 19-22.
- Brozović-Rončević, Dunja, Alemko Gluhak, Vesna Muhvić-Dimanovski, Branko Sočanac, Lelija Sočanac (1996). *Rječnik novih riječi: mali vodič kroz nove riječi i pojmove u hrvatskim glasilima*. Zagreb: Minerva.
- Bugarski, Ranko (2001). *Lica jezika*, Beograd: Čigoja štampa.
- Cameron, Deborah (1995). *Verbal Hygiene*. London/New York: Routledge.
- Casas Gómez, Miguel (2009). Towards a new approach to the linguistic definition of euphemism. *Language Sciences* 31.6: 725-739.
- Chamizo Domínguez, Pedro Jose (2009). Linguistic interdiction: Its *status quaestionis* and possible future research lines. *Language Sciences* 31.4: 428-446.
- Colston, Herbert L., Jennifer O'Brien (2000). Contrast and pragmatics in figurative language: Anything understatement can do, irony can do better. *Journal of Pragmatics* 32.11: 1557-1583.
- Gradečak-Erdeljić, Tanja (2005). Metonimija kao izlaz – eufemizmi u jeziku politike. Stolac Diana, Nada Ivanetić, Boris Pritchard, ur. *Jezik u društvenoj interakciji*. Zagreb/Rijeka: HDPL, 185-192.
- Jantol, Tomo (2004). *Politička javnost*. Zagreb: Birotisak.
- Kuna, Branko (2005). Eufemizmi u privatnoj i javnoj komunikaciji. *Književna revija* 45.3-4: 165-172.
- Kuna, Branko (2007). Identifikacija eufemizama i njihova tvorba u hrvatskom jeziku. *Fluminensia* 19.1: 95-113.
- Lakoff, George (1991). *Metaphor and War: The Metaphor System Used to Justify War in the Gulf*. <eserver.org/govt/gulf-war/metaphor-and-war-in-gulf.txt/>, 8. 12. 2008.
- Levinson, Stephen C. (1983). *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mance, Ksenija (1998). Political correctness. Badurina, Lada, Boris Pritchard, Diana Stolac, ur. *Jezična norma i varijeteti*. Zagreb/Rijeka: HDPL, 317-323.
- McNair, Brian (2003). *Uvod u političku komunikaciju*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Mey, Jacob L., ur. (2009). *Concise Encyclopedia of Pragmatics*. (2. izd.). Oxford: Elsevier Ltd.
- Pasini, Dinka (2003). *Funkcije eufemizma u hrvatskom leksiku*. Magistarski rad u rukopisu. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Perry, Ruth (1992). A short history of the term 'politically correct'. Aufderheide, Patricia, ur. *Beyond PC: Toward a Politics of Understanding*. St. Paul/Minnesota: Graywolf Press, 71-79.
- Pupovac, Milorad (1990). *Politička komunikacija: prolegomena teoriji političke komunikacije*. Zagreb: August Cesarec.

- Spolsky, Bernard, Richard D. Lambert (2009). Language Planning and Policy: Models. Mey, Jacob L., ur. *Concise Encyclopedia of Pragmatics*. (2. izd.). Oxford: Elsevier Ltd., 452-466.
- Sušac, Vlado (2006). Politička korektnost i medijska jezična korektivnost. Granić, Jagoda, ur. *Jezik i mediji – jedan jezik: više svijetova*. Zagreb/Split: HDPL, 665-674.
- Šarić, Ljiljana (2010). Domestic and Foreign Media Images of the Balkans. Šarić, Ljiljana, Andreas Musolf, Stefan Manz, Ingrid Hudabiunigg, ur. *Contesting Europe's Eastern Rim: Cultural Identities in Public Discourse*. Bristol/Buffalo/Toronto: Multilingual matters, 51-72.
- Škiljan, Dubravko (2000). *Javni jezik*. Zagreb: Izdanja Antibarbarus.
- Valentine, James (1998). Naming the Other: Power, Politeness and the Inflatons of Euphemisms. *Sociological Research Online* 3.4. <www.socres-online.org.uk/3/4/7.html>, 25. 4. 2011.
- Velica, Carmen (2003). War Casualties, Friendly Fire, Intervention, and Other Treacherous Words. *TRANS* 15. <www.inst.at/trans/15Nr/08_4/velicacarmen15.htm>, 8. 12. 2008.
- Wodak, Ruth, Rudolf de Cillia (2009). Politics and Language: Overview. Mey, Jacob L., ur. *Concise Encyclopedia of Pragmatics*. (2. izd.). Oxford: Elsevier Ltd., 723-735.
- Yule, George (1996). *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.

Izvori

GS – Glas Slavonije

JL – Jutarnji list

HTV – Hrvatska televizija

<www.business.hr>, 20. 4. 2011.

<www.business.hr/hr/Kompanije/Vijesti/Istjece-rok-za-Mercator-Slovinci-smisljaju-kako-minirati-Agrokor>

<www.business.hr/hr/Komentari-i-analize/Kompanije/Vise-se-ne-moze-reci-da-Slovinci-ne-vole-Hrvate-ne-vole-samo-Todorica>

<www.business.hr/hr/Kompanije/Preuzimanja-i-spajanja/Todoric-za-Mercator-ponudio-24-eura-vise-i-police-u-Konzumu>

<www.business.hr/hr/Kompanije/Vijesti/Istjece-rok-za-Mercator-Slovinci-smisljaju-kako-minirati-Agrokor>

<www.business.hr/hr/Komentari-i-analize/Kompanije/Vise-se-ne-moze-reci-da-Slovinci-ne-vole-Hrvate-ne-vole-samo-Todorica>

<www.business.hr/hr/Kompanije/Vijesti/Agrokorovi-financijeri-svjesni-visokog-rizika-preuzimanja-Mercatora>

<www.business.hr/hr/Kompanije/Vijesti/Izbor-Agrokora-kao-investitora-u-Mercator-bio-bi-pogresan>

<danas.net.hr/novac/>, 20. 4. 2011.

<danas.net.hr/novac/page/2011/03/04/0024006.html>

- <www.index.hr>, 20. 4. 2011.
<www.index.hr/vijesti/clanak/pahor-izbjegao-pitanje-o-agrokorovoj-kupnji-mercatora-o-tome-ce-odluciti-regulatori/539534.aspx>
<www.index.hr/vijesti/clanak/santini-bilo-bi-dobro-za-hrvatsku-da-todoric-kupi-mercator/541907.aspx>
<www.jutarnji.hr>, 20. 8. 2010.
<www.jutarnji.hr/eu-osudio-slovensku-blokadu/280473/>
<www.jutarnji.hr/slovenski-mediji--hrvati-su-sami-krivi-jer-su-kalkulirali/280353/>
<www.jutarnji.hr/ceka-se-pristanak-slovenije-za-nastavak-pregovora/264087/>
<www.jutarnji.hr/slovenija--mi-vas-ne-blokiramo--vi-niste-ispunili-unijine-uvjete/265747/>
<www.jutarnji.hr/specijalci-zaustavili-slovenske-nacionaliste/248151/>
<www.jutarnji.hr>, 20. 4. 2011.
<www.jutarnji.hr/nakon-sto-je-agrokor-najavio-da-zeli-preuzeti-mercator--iz-slovenije-stize-ponuda-za-konzum/929411/>

Summary: Politically correct communication

Political correctness is a topic of political, sociological and, to an increasing extent, linguistic discussions and it is sometimes regarded as a synonym for euphemisms in the political discourse. However, political correctness is not limited to the politics only, but it is present in all spheres of life, being a part of both private and public communication. Avoiding (consciously or unconsciously) the use of politically correct expressions results in sanctions, either official or unofficial. Political correctness has experienced numerous praises and critiques from the times of one-party societies where it implicitly included *following the line of reasoning*, over the social movements fighting for civil rights and feminist movements up to the present. Consequently, it has become the inevitable part of public communication, especially of the one referring to politics and international relations. The aim of this paper is to analyze politically correct utterances in the Croatian-Slovenian relations in the last three years from the pragmatic point of view, i.e. to find and analyze how *warming up* and *chilling* in the Croatian-Slovenian relations have influenced the changes and innovations in language. The analysis identifies two pragmatic impacts – manipulation (achieved by semantic shift and periphrasing) and mitigating (achieved by litotes and modification, irony and by violating the cognitive principles CENTRAL-OVER-PHERIPHERAL and RELEVANT-OVER-IRRELEVANT).

Key words: political correctness; political discourse; litotes; periphrasis; modification; manipulation.